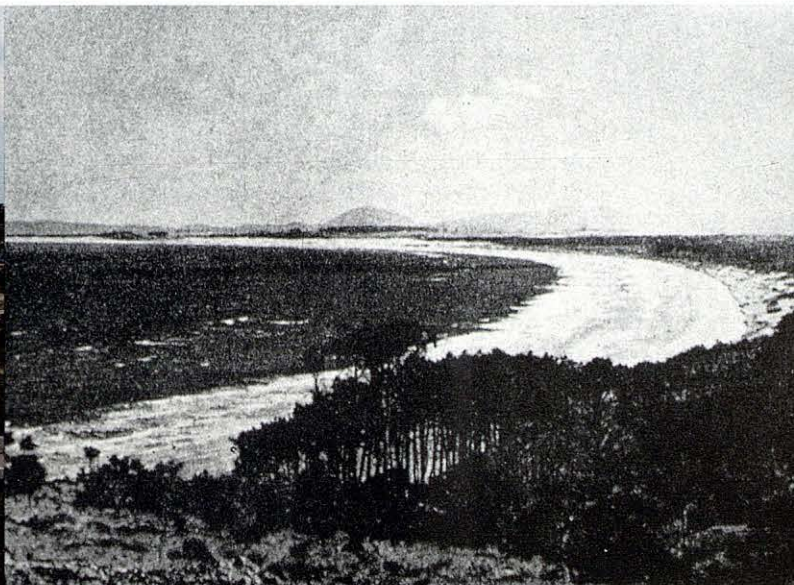
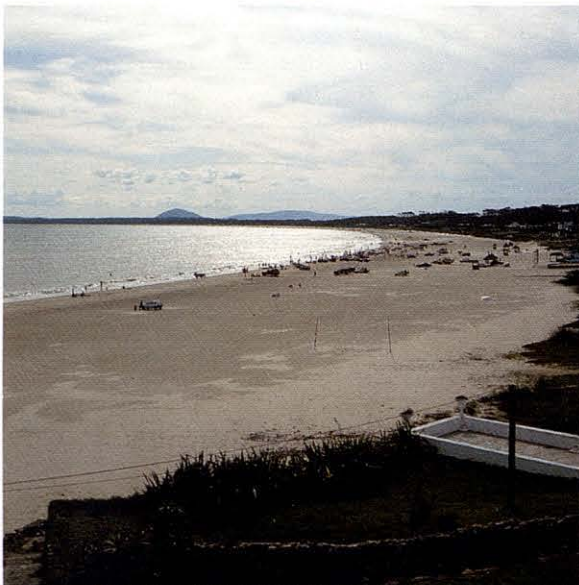

Antoni Bonet

© Andrés Carranza

© Andrés Carranza

Punta Ballena
revisitada *revisited*

In 1938 Antoni Bonet went into exile to South America. Although during his constant changes of residence a considerable part of the graphic material was lost, there still remains an interesting collection of photographs by Bonet himself, most of which reflect his development work over a period of about three years in Punta Ballena. In 1945, Bonet arrived in Uruguay, where he received the commission to plan the development of 1,500 hectares near the old city of Maldonado. He was immediately aware of the need to make the conservation of the place compatible with its specific transformation, in order to allow the colonisation of an unusual landscape consisting of immense forests of pines, eucalyptus and unique species created at the beginning of the century by the philanthropist Antonio Lussich. From the outset Bonet rejected not only the idea of a simple geometrical division into plots, but also the picturesque quality of solutions akin to the "garden city".

Living from 1945 to 1948 in a "camp site", he devoted himself to preparing the plan on the basis of direct contact with the site, and all planning details gave way immediately to a built architecture. From the plan of zonification to the construction of traffic thoroughfares, walks, buildings and infrastructures, the presence of the architect was constant. Indeed, the project is the product of the proximity of the author to his work. Delegation, simple planification and routine instruments gave way here to the impassioned definition of every element on the basis of single criteria.

Bonet's old photographs, some of which were published in a past issue of *Quaderns*¹, reveal his concern with reflecting in images a certain architectural "position", and in this sense they acquire the character almost of personal "explorations" of the landscape. Rather than simple descriptions, they are above all points of view chosen with specific intentions in mind; they do not "record", but select pieces of reality on the basis of interpretative or, if you prefer, project attitudes. They are, nevertheless, "period photographs, taken to coincide with the completion of the works. They belong to the distant past. Images of quality that seduce the observer by virtue of their dissipated atmosphere of the past and of their evocative air"².

In this issue we have set out to go beyond this eternal "archive vision" and to revisit the reality of a still living landscape born from an urbanism made essentially from constructed elements, where eternally conventional procedures are unnecessary and where there are no boulevards or avenues, only pieces of architecture. The following pages are an attempt to bring together old visions and another alternative and contemporary exploration of this territory which, while distant, is still today suggestive.

El 1938 Antonio Bonet s'exilia a Amèrica del Sud. De la seva etapa sud-americana, com tothom sap, gairebé no hi ha documentació. Els continus trasllats en van extraviar gran part del material gràfic. Tot i això, encara es conserva una interessant col·lecció de fotografies realitzades pel mateix Bonet dedicada en gran part a reflectir les tasques d'urbanització fetes al territori de Punta Ballena al llarg d'uns tres anys.

En efecte, el 1945 Bonet arriba a l'Uruguai i rep l'encàrrec de projectar la urbanització d'un gran triangle de 1.500 ha, pròxim a l'antiga ciutat de Maldonado.

Bonet es planteja la necessitat de fer compatible la conservació de l'indret amb la seva transformació puntual per tal de permetre la colonització d'un paisatge insòlit constituït per immensos boscos de pins, eucalyptus i espècies úniques, creat pel filantrop Antonio Lussich a començament de segle.

Bonet defuig des del principi no únicament qualsevol parcel·lació geomètrica fàcil, sinó també el pintoresquisme de solucions properes a la ciutat-jardí.

Instal·lat des del 1945 fins al 1948 en un "puesto de campo", es dedica a projectar-ho tot des del contacte directe amb el territori. Qualsevol precisió planificadora deixa pas, immediatament, a una arquitectura construïda.

Es tracta, en definitiva, d'un projecte fet des de la proximitat del tècnic amb la seva obra. La delegació, la simple planificació, els instruments rutinaris, deixen aquí pas a l'apassionada definició de tots els elements a partir de criteris únics.

Les antigues fotografies de Bonet —en part presentades en un número anterior de *Quaderns*¹— revelen la seva preocupació per reflectir en imatges una determinada posició arquitectònica. En aquest sentit, gairebé tenen el caràcter d'"exploracions" personals davant el paisatge. No es tracta tan sols de simples descripcions, sinó, sobretot, de punts de vista triats amb intencions específiques; no registren, sinó que seleccionen trossos de realitat amb actituds interpretatives o, si es prefereix, projectuals.

Es tracta, no obstant això, de «fotografies d'època, preses en coincidència amb la terminació de les obres. Pertanyen a anys llunyans. Imatges de qualitat que sedueixen per la seva dissipadora atmosfera de passat i pel seu aire evocatiu»².

Volíem, en aquest número, superar aquesta eterna "visió d'arxiu". Tornar a visitar la realitat d'un paisatge encara viu nascut d'un urbanisme fet essencialment d'elements construïts, on no es necessiten procediments eternament convencionals. No hi ha rambles ni avingudes ni passeigs: només peces d'arquitectura. Les pàgines següents pretenen fer conèixer les antigues visions amb una altra exploració, alternativa i contemporània, d'aquest territori llunyà però, encara avui, suggeridor.

1. See "Antonio Bonet" in *Quaderns*, no. 179, 1987, with articles by Fernando Álvarez, Jordi Roig and Antonio Piza.

2. See Antonio Piza, foreword to *Antonio Bonet y el Río de la Plata*, ed. CRC Galería de Arquitectura, Barcelona, 1987.

1. Vegeu "Antonio Bonet" a *Quaderns* núm. 179, 1987, amb articles de Fernando Álvarez, Jordi Roig i Antonio Piza.

2. Vegeu Antonio Piza: pròleg a *Antonio Bonet y el Río de la Plata*, ed. CRC Galería de Arquitectura, Barcelona, 1987.

¿Cómo meterme en ese bosque, cómo penetrarlo?...

Felipe Pich

There was a time when man had to protect himself from nature, which appeared to him as a hostile environment. Until recently, outside the cities the territory was adverse

Today, for many people the hostile environment seems to be the product of the city itself, and the way to confront it often takes the form of renewed contact with nature. Nevertheless, this massive encounter between urbanites and greenery has been disastrous for both, giving rise to a wave of extra-urban settlements which, in the majority of cases, constitute nothing more than a grotesque caricature. Without wishing to return to the past, the time has come to begin to seek new ways to relate to nature and new forms to live in her bosom. To achieve this, we should look backwards in search of positive experiences and reflect on and draw conclusions from the conditions that made them possible.

The Experience of Punta Ballena

The area known as Punta Ballena possesses certain natural characteristics that define the place as a privileged region: the lake of El Sauce situated to the north, with its surface area of 3,000 hectares; the beaches of sand dunes where the land meets the ocean; to the east, the Sierra de la Ballena and its rocky promontory that penetrates the sea; and finally, an extraordinary forest that occupies the wide stretch between the beach and the lake.

Background

The creation of the first stable settlement in the region of Punta del Este dates back to the XVIII century, with the founding of the essentially military city of Maldonado. At the beginning of this century, the wild beauty of the region and the medicinal properties of the air began to attract the first tourists. It was then that Antonio Lussich, owner of Punta Ballena and thoroughly enamoured of the place, began the mammoth task of transforming the broad stretch between the beach and the lake into a forest. Over a period of many years, Lussich planted an immense variety of tree species, halting the process of desertisation begun by the encroaching dunes.

"You are here with me, just as outside the forest of dreams, I am always with you.

Yes, I spring, you, spring.

We are rocked by the sea, the friendly wind sings to us.

We are in Punta Ballena."

Rafael Alberti "Estela funeraria A. Lussich"

As the years went by, the number of tourists coming to the area increased, and they would stay in a precarious spa settlement. A considerable number of the visitors were Argentinian holidaymakers.

The outbreak of World War II led to a boom in the economies of Uruguay and Argentina, who supplied the nations in conflict. Furthermore, the flourishing cultural and intellectual movements of the period in Río de la Plata soon made public opinion aware of the need to foment the overall development of Punta del Este:

Hi va haver un temps en què l'home s'havia de protegir d'una naturalesa manifestada com un entorn hostil. Fins fa ben poc fora de les ciutats el territori era advers.

Avui dia, sembla que per a molts homes el medi hostil prové de la ciutat mateixa. I la manera d'afrontar-ho ha estat, a la fi, el contacte renovat amb la natura. Tanmateix, aquesta massiva trobada dels ciutadans amb el verd ha estat funesta per als ciutadans i per al verd mateix: ha provocat una onada d'assentaments extraurbans que, finalment, han constituït, en tot cas, una deplorable caricatura. No pretenem tornar enrere, però comencem a sentir la necessitat de buscar noves formes d'assentaments en la natura i noves maneres de relacionar-s'hi. És per això que cal mirar enrere, cercar-hi alguna experiència positiva i ser capaços de saber-ne l'entrellat per des-til·lar-la i reflexionar sobre allò que la va fer possible.

L'experiència de Punta Ballena

L'indret conegut amb el nom de Punta Ballena, a l'est de l'Uruguai, té unes característiques naturals que el defineixen com una regió privilegiada: el llac de El Sauce, situat al nord, amb 3.000 ha d'aigua; les platges de dunes en el terme amb l'oceà; a l'est, la serra de La Ballena i la seva punta rocosa, que s'endinsa en el mar; finalment, el bosc extraordinari que ocupa una àmplia extensió entre la platja i el llac.

Antecedents

El primer assentament estable en la regió de Punta del Este es remunta al segle XVIII, amb la fundació de la ciutat de Maldonado, amb fins essencialment militars. Aquest nucli mai no va assolir gaire notorietat.

Al començament del nostre segle, la ruda bellesa de la regió, com també les propietats medicinals de l'aire, comença a arrossegar-hi els primers turistes.

És aleshores que Antonio Lussich, propietari de Punta Ballena i enamorat de l'indret, emprèn la gegantina tasca de repoblar i convertir en bosc l'àmplia extensió entre el llac i el mar. Al llarg de molts anys Lussich hi va plantar les espècies més variades d'arbres, cosa que va aturar el procés de desertització que comportaven les dunes de sorra.

② *"Aquí conmigo estás, igual que afuera bosque del sueño, siempre estoy contigo. Si primavera yo, tú, primavera. Nos mece el mar, nos canta el viento amigo. Estamos en Punta Ballena."*

Rafael Alberti "Estela funeraria A. Lussich"

Amb el temps va anar augmentant el nombre de turistes que hi feien cap. S'allotjaven en una precària estructura de balnearis. Una part considerable dels visitants eren estiuejants argentins. L'inici de la Segona Guerra Mundial va significar el floriment econòmic de l'Uruguai i l'Argentina, que abastien els països bel·ligerants. A més, l'intens nivell cultural i intel·lectual d'aquells anys al Riu de la Plata creen en l'opinió pública una

①

②

③

④

"It is the common desire among those who appreciate Punta del Este that something should be done for this place, so that the typical aspects that characterise the region are developed without spoiling the qualities we love today"
Julio Vilamajó, architect, 1942.

All circumstances converged to make the grand project possible: the singularity of the region, a cultured society prepared to act, and the economic means necessary to carry it out. When Bonet arrived in Punta Ballena in 1945, he recognised all these elements with the intelligence and talent necessary to understand and give an adequate response to that particular situation.

"When Antonio Bonet moved into the old house in the forest, and having decided on the plan that gave him the power to transform it, the first question that appeared before his eyes, surely causing a shiver of fear, was: how can I enter this forest, how can I penetrate it, touch it, without damaging it, without spoiling its astonishing beauty?" Rafael Alberti, 1968

The Project for the Development of Punta Ballena

The Punta Ballena project embraced an area of 3,000 hectares and contemplated the division of the site into plots of 2,000 m² each, which would be subsequently placed on the market and each owner allowed to build (under certain guidance) his own detached house.

From an inner main road, parallel to the beach, smaller winding streets would break off and provide vehicles with access to each of the plots. A further network of inner footpaths linked the different zones of the urbanisation. At the intersections of the streets, public amenities were provided such as a social club, market and department stores.

*"The programme is based on a clear and widely embracing proposal: to exalt the extraordinary beauty of the area through human work, sometimes subtly merging with nature, sometimes emerging in all its splendour. From the urbanistic point of view, Punta Ballena will not be exactly a city. It is the architect's responsibility to find ways (using modern techniques and knowledge) for a forest or a beach to be admired and enjoyed by as many people as possible, at the same time ensuring that this will not bring about their destruction. Since Punta Ballena is not a true city, it must not be characterised (since its nature is totally different) by the preponderance of detached houses, a repetition of the monstrous garden cities that surround a number of American cities and which modern urbanism has fought so hard to prevent."*²

With the perspective provided by time, the project has revealed to us certain options which are basic to the harmony achieved with the existing setting:

- The large extensions of forest (our green zones) are public. These areas have remained intact, the only alteration being the opening of paths and the occasional clearing as a landmark and meeting place.

- The interior of the plots, although exclusively private, contain services for the rest of the urbanisation. Thus the type and density of trees must be maintained and building governed by global criteria. All this means that, without lessening the aspirations of individual property

consciència primerenca de la necessitat de preveure globalment el desenvolupament de la Punta del Este.¹

"Es un común deseo entre los que gustan de Punta del Este que algo se haga por este lugar, algo, para que lo típico que da carácter a esta región se desarrolle sin que pierda las cualidades que hoy nos la hacen querer."
Julio Vilamajó (arquitecte), 1942

Totes les circumstàncies conflueixen cap al gran projecte: la singularitat de l'indret, una societat cultivada i disposta, una economia capaç... Quan Bonet arriba l'any 1945 a Punta Ballena hi reconeix aquests elements amb la intel·ligència i el talent necessaris per entendre aquella situació particular i donar-hi resposta.

③ *"Cuando Antonio Bonet se instaló en la vieja casa del bosque, ya decidiendo el plan que le daba poderes para transformarlo, la primera pregunta que asomó a sus ojos, no sin filo de miedo seguramente, fue: ¿cómo meterme en ese bosque, cómo penetrarlo, tocarlo sin dañarlo, sin herirlo en su maravilla?"* Rafael Alberti, 1968

Projecte d'urbanització de Punta Ballena (1945-1948)

El projecte d'urbanització de Punta Ballena comprenia un àmbit de 3.000 ha i preveia la parcel·lació en lots de 2.000 m², que es posaven a la venda i sobre els quals cada propietari construïria —amb una certa tutela— la seva casa unifamiliar aïllada.

Una carretera general interior, paral·lela a la platja, constituïa el traçat a partir del qual penjaven altres carrers sinuosos d'accés rodat a cadascuna de les parcel·les. Una xarxa interior de camins enllaçava per als vianants les diferents zones de la urbanització. Coincidint amb les confluències viàries, es disposaven usos públics, com ara el club social, el mercat, magatzems...

*"El programa es basa en un propòsit clar i d'una gran envergadura: exaltar les extraordinàries bel·leses de l'indret mitjançant l'obra humana, unes vegades confosa subtilment amb la natura, unes altres apareixent en tota la seva esplendor. Des del punt de vista urbanístic, Punta Ballena no serà ben bé una ciutat. L'arquitecte ha de trobar la solució perquè un bosc, una platja, etc., puguin ser admirats i gaudits (servint-se de la tècnica i dels coneixements moderns) per tanta gent com sigui possible sense provocar-ne la destrucció. Per tal com Punta Ballena no és veritablement una ciutat, en la preponderància de l'habitatge unifamiliar no s'ha de veure —el seu caràcter és totalment diferent— una repetició de les "ciutats jardí" que envolten monstruosament algunes ciutats americanes i contra les quals l'urbanisme modern ha lluitat tant."*²

Amb la perspectiva que ens confereix el temps, en el projecte s'observen algunes opcions bàsiques pel que fa al plantejament d'una harmonia particular amb el paratge:

- Importants extensions de bosc (les nostres zones verdes) són públiques. Aquestes zones resten intactes, sense cap altra alteració que l'obertura dels senderes que permeten recórrer-les i la formació d'alguna clariana com a fita i lloc de trobada.
- L'interior de les parcel·les, per bé que sigui exclusivament privat, té unes servituds envers la resta de la urbanització. Així, cal mantenir el tipus i la densitat de l'arbrat i sotmetre l'edificació a un criteri global. Tot això permet que, sens perjudici de les aspiracions de la propietat individual, cada

owners, each one feels involved in a joint venture which suggests to him forms of relating with his surroundings.

- The thoroughfare layout is organic. The streets for vehicle traffic are not intended to create an ambit (as in the city) but simply to open a path through the woods. Its sinuous arrangement is the one that best infiltrates the natural setting and uses only the minimal elements necessary for its construction. Simple concrete slabs laid on the ground perfectly fulfil this function; there are neither kerbs nor lamp posts, neither pavements nor any other kind of urban element. The plot limits are not aligned along the thoroughfares, and in this way create a natural strip that shuns the concept of façades.

- The absence of a "maritime promenade" in the Punta Ballena project, while surprising, is nevertheless fundamental. The natural relationship between the forest and the sea remains intact in a deliberately primitive way.

Bonet designed five works for Punta Ballena, the Solana del Mar Hotel (1947); Casa Berlingieri (1947); Casa Cuatrecasas (1948); Casa la Rinconada (1948) and Casa Booth (1948), which permitted him to experiment practically with the general criteria on the basis of which he had conceived his urbanisation.

The Passing of Time

Since the fifties, the area of Río de la Plata has suffered major political and financial upheavals, and this almost permanent state of economic regression has made the subsequent development of Punta Ballena enormously difficult. Its original site has been reduced in size and many of Bonet's basic intentions have been betrayed in the form of unsuitable buildings, the division of some of the common zones into plots and the construction of multi-family blocks on some sites.

Nevertheless, and despite the vagaries of time the nature of the place and its exuberant beauty still maintain the essence of what they were. This, over and above any other, is the main achievement of Punta Ballena: planning a human settlement in nature by transforming the latter in such a way as for it not to lose its essence.

*"To you, architect of light, touched
by the breeze of the Graeco-Latin sea;
hand that raises, brow that creates
grace in the endless blue.
For you once again the heavens were created,
for you the dark forest filled with light.
Your crystalline architecture sings
in the most desolate places.
The sun awaits you, the air moves impatiently
from the country to the city, and man feels
that he dies of sorrow in the gaze.
The architect can make the rose
and with the sun life blessed,
in light, in light, in light constructed."*

Rafael Alberti, 1946 *Homage to A. Bonet*

1. Especialment il·lustratiu en aquest sentit són els articles periòdics de l'arquitecte uruguaià Julio Vilamajó: "Estudio regional para Punta del Este", August 18, August 27 and September 5 1943.
2. See Antonio Bonet Castellana, "Un centro de turismo en América del Sur. Punta Ballena, Uruguay". Project report, 1945.

propietari se senti partícip d'una intenció conjunta que l'abraça i li suggereix formes de relació amb l'entorn.

- Un traçat viari orgànic. Els carrers de trànsit rodat no pretenen configurar un àmbit (com en la ciutat), sinó que simplement obren pas entre el bosc. El traçat sinuós que presenta és el que millor conjuga amb la natura i tendeix als mínims elements necessaris per a la construcció. Simples lloses de formigó dipositades en el terreny fan el fet perfectament: no hi ha vorades ni fanals, com tampoc voreres ni cap altre element urbà. El límit de parcel·les tampoc no s'alinea respecte al vial, i crea, doncs, una franja natural que defuig les façanes.

- L'absència de passeig marítim en el projecte de Punta Ballena és insòlita i, al seu torn, fonamental. La relació natural entre el bosc i el mar roman intacta d'una manera voluntàriament primitiva.

- Bonet va projectar a Punta Ballena cinc obres més (el parador La Solana del Mar, 1947; la casa Berlingieri, 1947; la casa Cuatrecasas, 1948; la casa La Rinconada, 1948, i la casa Booth, 1948), que li van permetre assajar en l'edificació els criteris generals amb què havia concebut la urbanització.

Amb el pas del temps...

D'ençà de la dècada dels cinquanta, la zona del Riu de la Plata ha estat sotmesa a fortes convulsions polítiques i financeres, i aquest estat gairebé permanent de regressió econòmica ha dificultat enormement el desenvolupament posterior de Punta Ballena. La seva extensió inicial s'ha reduït, i han estat desvirtuades moltes intencions bàsiques (edificacions inadequades, parcel·lació d'algunes zones comunes, densificació plurifamiliar en alguns lots...).

Malgrat els avatars del temps, però, la naturalesa de l'indret i la seva exuberant bellesa continuen tenint l'essència del que van ser. Aquest és, més que cap altre, el gran èxit de Punta Ballena: planificar l'assentament de l'home en la natura transformant-la sense que perdi la pròpia essència.

*«A tí, arquitecto de la luz, tocado
del soplo de la mar grecolatina;
mano que eleva, frente que origina
la gracia en el azul ilimitado.
»Por tí otra vez el cielo fue creado,
por tí el oscuro bosque se ilumina.
Canta tu arquitectura cristalina
sobre el espacio más deshabitado.
»Te espera el sol, el aire anda impaciente
del campo a la ciudad, y el hombre siente
morirse de dolor en la mirada.
»El arquitecto puede hacer la rosa
y con el sol la vida más dichosa,
en luz, en luz, en luz edificada.»*

Rafael Alberti, 1946 *Homenaje a A. Bonet*

1. Especialment il·lustratiu en aquest sentit són els articles periòdics de l'arquitecte uruguaià Julio Vilamajó: "Estudio regional para Punta del Este", 18 d'agost, 27 d'agost i 5 de setembre de 1943.
2. Vegeu Antonio Bonet Castellana: "Un centro de turismo en América del Sur. Punta Ballena, Uruguay", memòria del projecte, 1945.

The urbanisation was sited in a roughly triangular area of 1,500 hectares beside the sea, just before Punta del Este on the road from Montevideo. The sea formed one of the sides of the triangle, the lake another and the Punta Ballena mountain range the third. Approximately one thousand hectares are occupied by an extraordinary forest of pine, eucalyptus and a wide variety of highly valuable botanical species. This forest, created in its entirety by Antonio D. Lussich, was together with the beach the determining factor in the project. A different type of life was planned for each side of the triangle: one side looks over the ocean and is basically flat; another looks over the lake, given over to sailing activities; finally the third side looks towards the mountains which form the peninsula called Punta Ballena. Joining the middle of the sides of this triangle in a three-pointed star, the collective social, commercial, hotel and sports services were constituted, concentrated in a central community area.

As regards vehicle traffic, permission was granted by the Ministry of Public Works for the main thoroughfare to be moved half a kilometre inland. This highway links Punta Ballena towards the west with Montevideo and Buenos Aires beyond, and towards the east with the large beaches and Brazil. At the intersection between this road with the Social Centre two more highways split off, one towards the dune area and the other towards the forest, the mountains and the northeastern towns. Branching off from these roads are smaller, low-speed vehicle paths in the form of parades through the forest, each one independent from the others, forming a closed circuit and serving the residential areas. Their layout is designed to join the houses with a minimum of paved surface.

This led to the construction of pedestrian paths, completely independent from the vehicle traffic network and constituting the main means of intercommunication within the residential centres and between the individual dwellings and the natural element that characterises them. The pedestrian paths cross the streets by means of simple wooden catwalks.

Es va plantejar la urbanització en una zona bàsicament triangular de mil cinc-cents hectàrees situada al costat del mar, abans d'arribar a Punta del Este des de Montevideo. Així, el mar constitueix un dels costats del triangle; un gran llac, el segon, i la serra de Punta Ballena, el tercer. Aproximadament mil hectàrees són ocupades per un extraordinari bosc de pins, eucaliptus i una gran varietat d'espècies botàniques de gran valor. Aquest bosc, creat íntegrament per Antonio D. Lussich, va ser, juntament amb la platja, el factor determinant del projecte.

A cada costat del triangle es va projectar un tipus de vida diferent: un dona a l'oceà i és bàsicament pla; l'altre dona al llac, la llacuna de El Sauce, dedicada a la navegació esportiva; finalment, el tercer, a la serra, formen una península anomenada Punta Ballena en trobar-se amb el mar. Unint els centres dels costats d'aquest triangle en una estrella de tres puntes es van constituir els serveis d'ordre col·lectiu, social, comercial, hotelier i esportiu, concentrats en un espai central comunitari.

Pel que fa al trànsit rodat, es va aconseguir del Ministeri d'Obres Públiques que la via principal no passés pel costat del mar, sinó cinc-cents metres cap a l'interior, cosa que va evitar la tradicional avinguda costanera. Aquesta via ràpida uneix cap a l'oest Punta Ballena amb Montevideo; des d'aquí, amb Buenos Aires i, en sentit contrari, amb les grans platges de l'est i del Brasil.

En la intersecció d'aquesta gran ruta amb el centre social, en surten dues més, que són divergents: l'una, cap a la zona de les dunes i el llac, i l'altra, cap al bosc, la serra i les poblacions del nord-est. De les carreteres anteriors surten camins de velocitat restringida per als vehicles, en forma de passeigs dins el bosc, sense cruïlles, que formen circuits tancats.

Serveixen als centres residencials. Cal destacar que el seu traçat respon a la intenció d'unir els habitatges amb una superfície pavimentada mínima.

La supressió del carrer tradicional i les voreres al llarg del camí d'automòbils fa que es construeixin senders per a vianants.

La xarxa de senders completament independent de la de vehicles constitueix el mitjà principal d'intercomunicació dins els centres residencials, com també entre els habitatges, i és l'element natural que els caracteritza.

Les cruïlles d'aquesta xarxa amb la de vehicles han estat resoltes amb simples passarel·les de fusta.

Punta Ballena, Punta del Este
Maldonado. Uruguay

Projecte. Project

1945

Execució. Construction

1945-1949

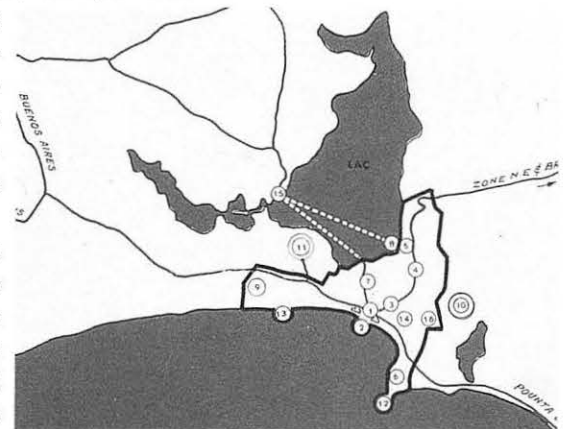
Fotografies. Photographs

Antoni Bonet Castellana Arxius/Archives

Jorge Nudelman, Andrés Carranza

Coordinació reportatge

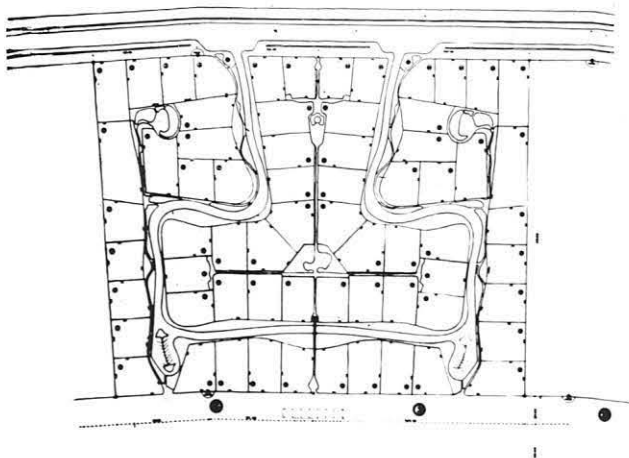
Franco Comerci

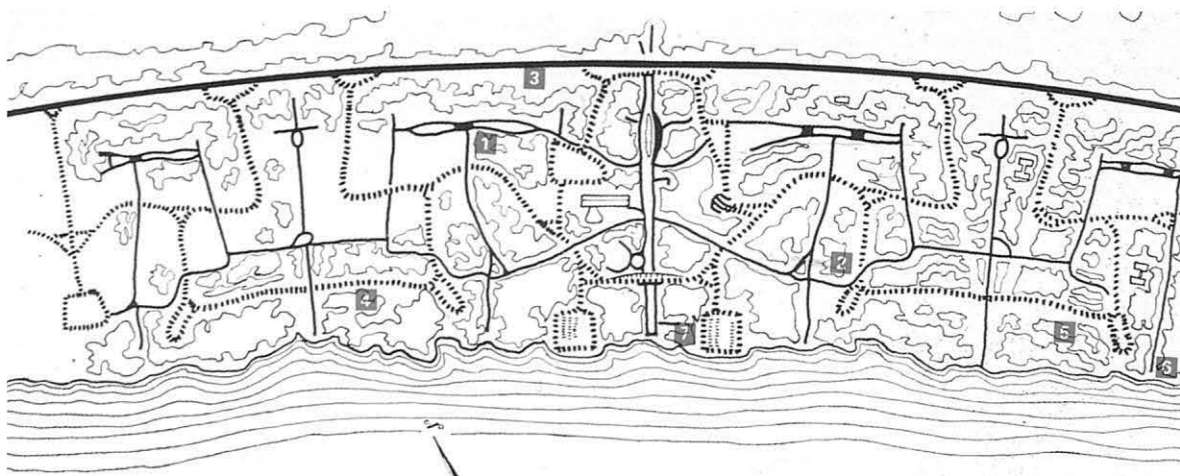
Plànol esquemàtic del sector
 Diagrammatic plan of the area
 [L'Architecture d'Aujourd'hui
 num. 61, 1955]

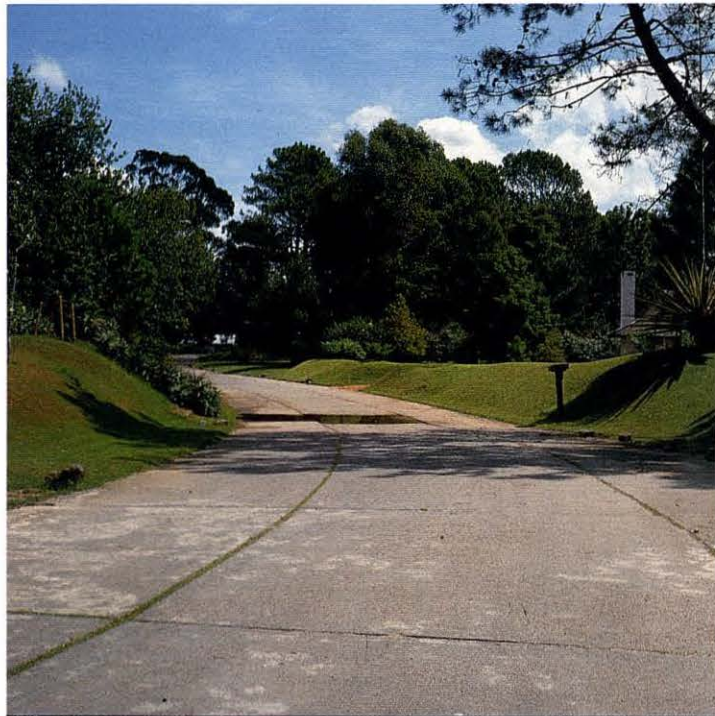
1. Centre Social / Social Centre
2. 3. 4. 5. Zones residencials
 Residential zones
6. "La Punta Ballena"
7. Golf
8. Sports nàutics / Nautical sports
9. Zona industrial / Industrial zone
10. Zona agrícola / Agricultural zone
11. Aeroport / Airport
12. Piscifactoria / Fishery
13. Yachting
14. Parc públic / Public park
15. Hosteria / Hostel

Plànol general de la urbanització amb les seves connexions territorials i els accidents geogràfics que la caracteritzen
 Map of Punta Ballena showing road and rail connections and characteristic natural features (sea, mountain range and lake)

Planta tipus d'una bossa de parcel·lacions.
 Sota, estructura viària de la urbanització litoral.
 Traçats discontinus: camins rodats
 Traçats continus: camins de vianants
 Traçat gruixut: Carretera Montevideo - Punta del Este
 Plan of housing pocket between the road and the sea.
 Below, thoroughfare structure of the coastal development.
 Dotted lines: vehicle traffic
 Solid lines: pedestrian traffic
 Thick line: Road from Montevideo to Punta del Este

1

© A. C.

Detalls de l'urbanització. Camins rodats; aspecte actual i vistes primitives amb els elements de connexió peatonals originals.
Details of the urbanization. Paths; present look and early sights with the original elements of pedestrian connections.

© A. C.

In Bonet, Looking is Standing Back **Mirar, en Bonet, és separar-se**

© Jorge Nudelman

Bonet rests in La Rinconada. After the work on Punta Ballena¹, the architect retires to observe. He has chosen a rise not very far away in order to appreciate the details. La Rinconada is outside the developed complex. While the latter constitutes a "perfect" model—the differentiated itineraries, speed, respect for nature—Bonet seems to doubt. And instead of "experiencing" his project, he prefers to stand aside, on the margin. He chooses a good vantage point and, from his house-eye, he prepares to observe, each instant, every summer, how his work develops or grows.

In Bonet, looking is standing back. He places himself at a distance from the subject. He observes nature from a higher point, isolated from it. It is not just knowing that Ana Maria is in the right, the most suitable, place.

On every bridge, on every balcony, Bonet proposes this elevation which, at the same time, is a distancing and an uncontaminated gaze.²

Is Bonet aware of the "modern" gesture he makes by placing himself at a remove? It is he himself who opens the way towards the "destruction" of the slope of Punta Ballena. In this modernity, keeping one's distance would be the key. Seeing more than experiencing. The urbanising avalanche has sought to see the sunset, the bay, the mountains, the sea. Therefore direct contact with the trees is of less interest. Since then, time has passed following two out-of-phase rhythms: while the inner world of the complex has gently vegetated, outside the wild geography of the "point" has given way to the savage coloni-

Bonet descansa a la Rinconada. Després dels treballs de Punta Ballena¹, l'arquitecte es retira a observar. Ha triat una elevació no gaire allunyada per apreciar-ne els detalls.

La Rinconada és fora del conjunt urbanitzat. Si bé aquest conjunt constitueix un model «perfecte»—els trànsits diferenciats, la velocitat, el respecte per la natura...—, Bonet sembla dubtar. I en lloc d'«experimentar» el seu projecte, s'estima més separar-se'n, situar-se'n al marge. Tria un bon punt de vista i es disposa a captar, des de la seva casa ull, a l'estiu, a cada moment, com es desenvolupa i com creix la seva obra.

Mirar, en Bonet, és separar-se. Allunyar-se del sòl, prendre'n distància. Observar la natura des d'un punt superior, sentir-s'hi aliè. No és solament saber que Ana Maria és al seu lloc adient, el més adequat. En cada pont, en cada balcó, Bonet proposa aquesta elevació que alhora és un allunyament i una mirada no contaminada.²

És conscient Bonet del gest «modern» que fa en col·locar-se fora? D'alguna manera, és ell mateix que obre la via per a la «destrucció» del vessant de Punta Ballena. En aquesta modernitat, prendre distància seria la clau. Veure, més que no pas experimentar. El devesall urbanitzador ha cercat veure la posta de sol, la badia, la serra, el mar. No interessa tant, doncs, el contacte directe amb els arbres.

El temps ha transcorregut, des d'aleshores, a dos ritmes descompassats: mentre que el món interior de la urbanització ha anat vegetant plàcidament, a fora, la geografia agresta de la «punta» ha cedit pas a la colonització salvatge del turisme. Quina és la màgia que ha mantingut, malgrat tot, la naturalesa bonetiana en el conjunt urbanitzat?

sation of tourism.

What is the magic which nevertheless Bonetian nature has maintained in the urbanised complex?

Having rejected the effectiveness of the main design ideas: the programmatical separation of pedestrian and vehicle itineraries, the hierarchies of the elements of urban structure, etc., we come to an absurd conclusion: it remains because it is of no use. It does not function as an efficient reproducer of real estate capital. The sinuous layout endows it with impermeability; exploration becomes difficult, labyrinthine. To reach an objective is the task of initiates.

Could it be this impenetrability that protects his architectures? La Solana is, even with the destruction of some elements, like a topological construction, with easy Miesian transparencies and an Aaltian air in its relationship with nature. Casa Booth has matured, becoming enriched with use and the encroachment of trees and plants. Cuatrecasas, which has apparently suffered most from additions (which almost double the built volume), still retains its original character. The Berlingieri house remains photogenically unharmed. Immaculate. Built Utopia becomes heterotopia.

The unplanned outside world has been developed: the limits are clear, inside and outside are precisely outlined. Where Bonet's wood ends the houses begin. The "chaos" of nature has been replaced by the "order" of the market. In the real estate sea, La Rinconada is today one more house. Without the trees, it has lost its aura. What does it matter if the addition of a fin has broken its proportions? When all is said and done, La Gallarda has suffered a better fate: immersed in the development of Punta del Este, it has simply disappeared. According to Ferreres "el Sordo" [the Deaf], some "savages" demolished it...³

1. Punta Ballena (Whale Point) is a promontory whose outline is similar to that of a cetacean. The urbanisation is at the feet of the point proper. Regarding this, it is worth consulting the general location plan.

2. In La Berlingieri and in La Rinconada, the jutting balconies constitute the elevation. The roof, in La Solana; the ascending staircase in Cuatrecasas. The observation square in the Lussich wood; or the no longer existing control towers...

3. In the heat of coffee and Cuban rum, "el Sordo" resuscitated Bonet. Juan Gabriel Ferreres Beltrán lives in the workers' village area. He was Antonio Bonet's assistant in Buenos Aires and in Punta Ballena. He now works in forestry and landscaping in Argentina and Uruguay. His house is crammed with Bonetian objects: chairs from Casa Berlingieri, from La Rinconada, rescued from military voraciousness, the BKF presiding over the living room and the plan of the urbanisation he drew with Bonet, hanging in the dining room. Sheltered inside his deafness he ignores questions and reels off his memories. Bonet's creative insanity — "he designed in charcoal, on a vertical table... then came the slavery of scale... and the demands of the client. The beauty of the Berlingieri house, the genius of García Mercadal, the visit from Neutra, the proportion — "I'm a LeCorbusier!" He attaches little importance, on the other hand, to the external work of the urbanisation; mention of the constructions in the workers' village is marginal, and in response to our questions. Here he did insist that we see the house of Vilamajó, renovated by Bonet.

Si exclouem l'efectivitat de les principals idees de projecte: la separació programàtica de trànsit de vianants i d'automòbils, les jerarquies dels elements d'estructura urbana, etc., hom arriba a una absurda conclusió: roman perquè no serveix. No serveix com a eficaç reproductor dels capitals immobiliaris. El traçat sinuós li confereix impermeabilitat; l'exploració esdevé difícil, laberíntica. Arribar a algun lloc és una empresa reservada per a iniciats.

És tal volta aquesta impenetrabilitat allò que protegeix la seva arquitectura?

La Solana és, fins i tot amb la destrucció d'alguns elements, com una construcció tipològica, amb fàcils transparències miesianes i un aire aaltonià en la seva relació amb la natura.

La casa Booth ha madurat i a cada pas s'ha enriquit amb l'ús i la invasió d'arbres i plantes.

La Cuatrecasas aparentment ha sofert més amb els agregats, que gairebé doblen el volum edificat i que han fet que el caràcter original de l'edificació resti amagat.

La Berlingieri roman fotogràficament incòlume. Immaculada. La utopia construïda es converteix en heterotopia.

El món exterior, el món no planificat, s'ha urbanitzat: els límits són precisos, l'exterior i l'interior són ben delineats. On acaba el bosc de Bonet comencen les cases. El «caos» de la natura ha estat substituït per l'«ordre» del mercat. En el mar immobiliari, la Rinconada és avui una casa més. Sense els arbres, ha perdut el seu encant. Tant hi fa l'agregat d'un ràfec que en trenca les proporcions! Al cap i a la fi, la Gallarda ha tingut més sort: senzillament va desaparèixer en el creixement de Punta del Este. Segons el «Sordo» Ferreres, uns "salvatges" la van tirar a terra...³

Jorge Nudelmann

1. Punta Ballena és un promontori amb un perfil semblant al d'un cetaci. La urbanització se situa, en realitat, als peus de la punta. En aquest sentit és recomanable consultar el plànol general de situació.

2. A la Berlingieri i a la Rinconada l'alçat el constitueix els balcons en voladís. A la Solana, el sostre. A la Cuatrecasas, l'escala que puja. La glorieta d'observació al bosc Lussich; o bé les desaparegudes torres de control...

3. Amb l'escalfor del cafè i del rom cubà, el Sordo va ressucitar Bonet. Juan Gabriel Ferreres Beltrán viu a l'àrea del poblat obrer. Va ser ajudant d'Antoni Bonet a Buenos Aires i a Punta Ballena. Actualment treballa a Argentina i Uruguai en tasques de forestació i paisatgisme. La seva casa és repleta d'objectes bonetians, de cadires de la casa Berlingieri i de la Rinconada rescatades de la voracitat familiar, la BKF presidint la sala, i el plànol de la urbanització, que va dibuixar amb Bonet, penjat a la paret del menjador. Refugiat dins la seva sordesa, no fa cas de les preguntes i esgrana els seus records sobre la bogeria creativa de Bonet: "Projectava amb carbó, en una taula vertical...després arribava l'esclavitud de l'escala...i la del client". La bellesa de la Berlingieri, el geni de García Mercadal, la visita de Neutra, la proporció —"sóc lecorbusista!". Al requeriment de les

nostres preguntes sobre el poblat obrer, assignava un paper marginal a aquestes construccions dins l'obra, tot i que insistia en fer-nos veure la casa de Vilamajó que havia reformat Bonet.

El "Sordo" Ferreres. Al fons, plànol original de la urbanització. "El Sordo" (the Deaf) Ferreres. Behind, original plan of the development.

3

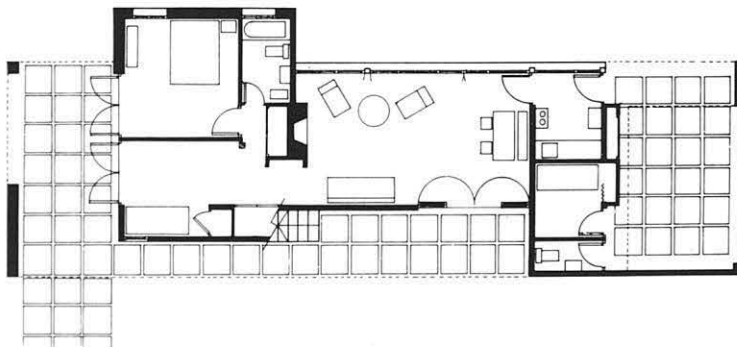
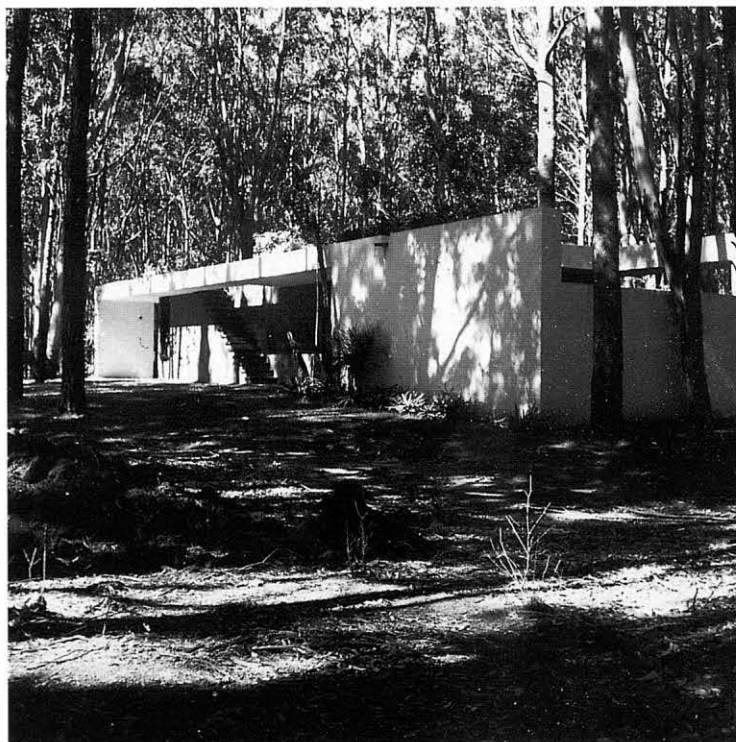
Ⓕ A. C.

1947

Casa mínima de vacances situada a la zona de la platja, però a dins del bosc. La proporció horitzontal exterior aconseguida amb el pati i el garatge crea la relació adequada amb l'alçada dels arbres. La doble vista del livingroom i la seva sortida a la galeria a través d'un eventual dormitori crea tot l'espai necessari. El sostre de la casa forma una terrassa-jardí a la qual s'arriba per mitjà d'una escala exterior.

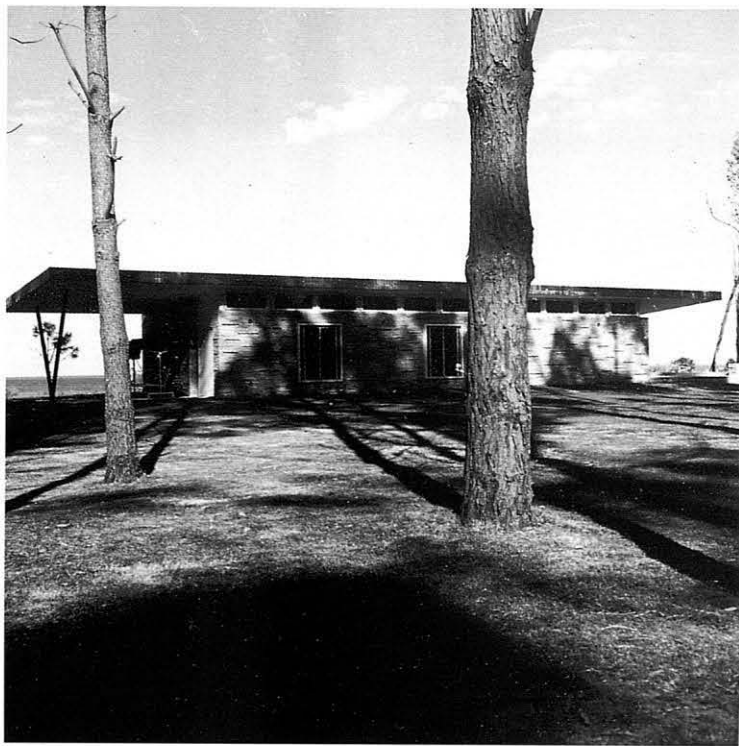
A minimal holiday home located inside the forest. The exterior horizontal proportion achieved by means of the patio and the garage creates a suitable relationship with the height of the trees. The double view from the living room and its exit to the gallery through an occasional bedroom create all the space necessary. The roof forms a terrace garden reached by means of an inner staircase.

Casa Cuatrecases

4

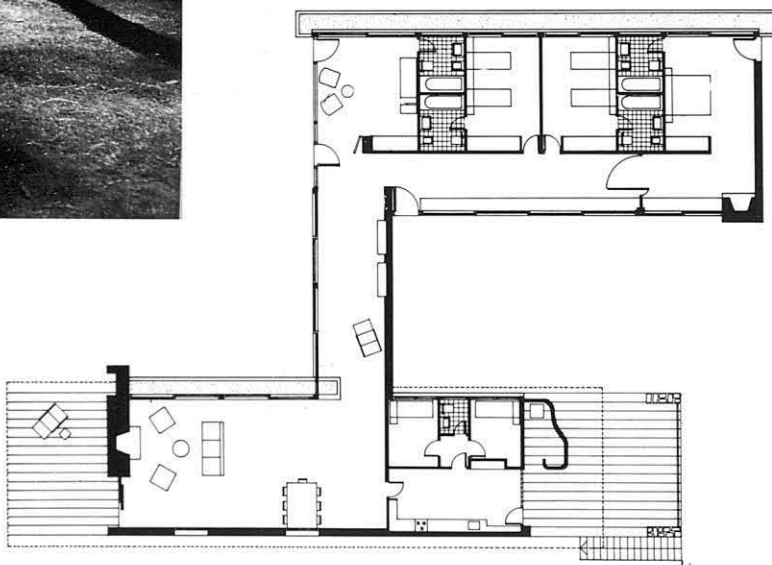
Casa Booth

1948

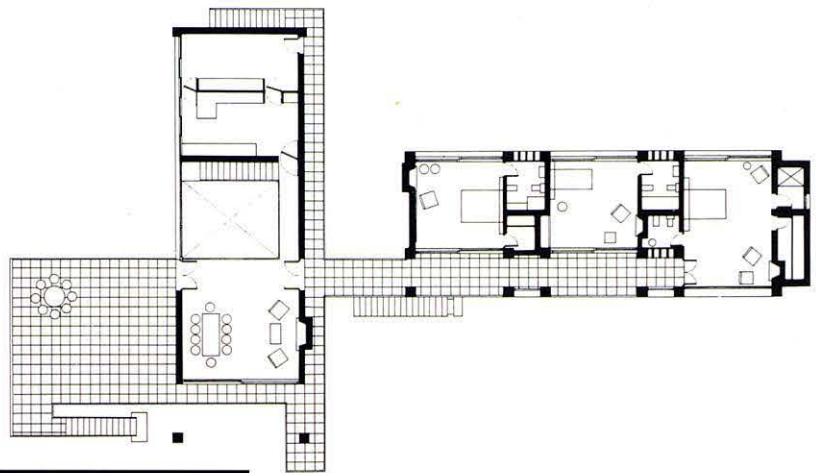
La casa es desplega en una sola planta i té vistes al mar des de tots els ambients. La galeria és una prolongació de la sala i uneix els dos cossos principals, cosa que els dona independència i unitat alhora.

The house consists of one single floor and has sea views from every room. The gallery is an extension of the living room and links the two main sections of the building, endowing them with both individuality and unity.

A second sand dune stood here, this time on the sea front and with woodland behind. The exploitation of the dune, and the use of Catalan vaults and the climate were three basic conditioning elements in this work. Each bedroom is symbolised by its own vault; the living area is contained beneath a vault two storeys high with the living room below and the dining room with a space overlooking the living room above.

Casa Berlingieri

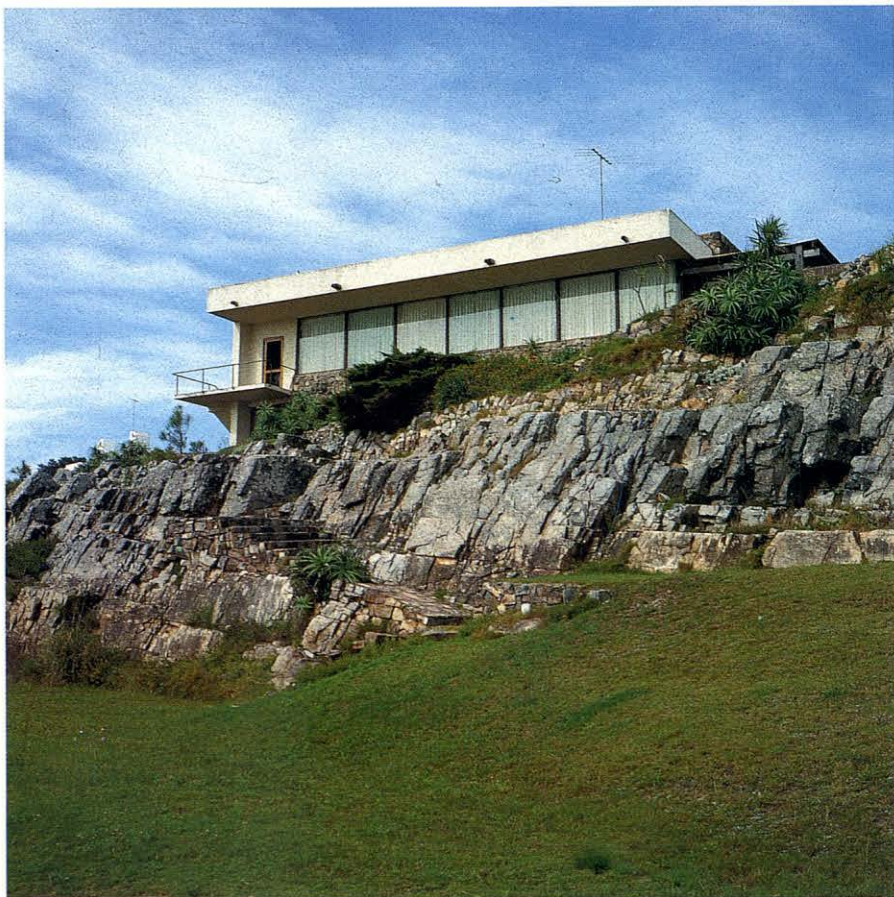
© A. C.

1947

Per segona vegada apareix una duna, sobre un terreny a primera línia de mar i amb un fons boscós. L'aprofitament de la duna, la utilització de voltes catalanes i el clima són els tres condicionaments bàsics d'aquesta obra. Cada dormitori és simbolitzat per la seva pròpia volta. La zona de les sales és emplaçada en una volta de doble altura: la sala en el nivell baix i el menjador, amb un buit cap a la sala, en el més alt.

5

Casa La Rinconada

1948

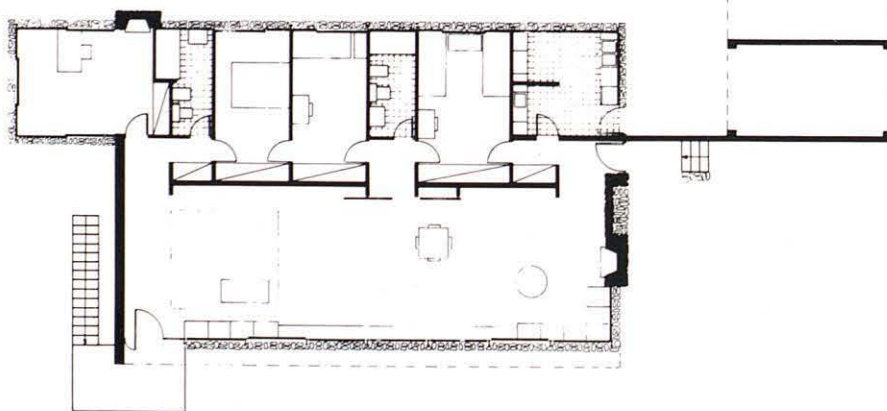
La casa és situada a la zona d'unió entre la gran platja i el penya-segat de Punta Ballena, la qual cosa fa que tingui una àmplia vista de llarg a llarg de la platja. El moviment del penya-segat en tots dos sentits fa de la gran sala un escenari elevat davant de la mar.

Els quatre dormitoris es distribueixen pràcticament sense cap passadís, a la part del darrere, cap al jardí.

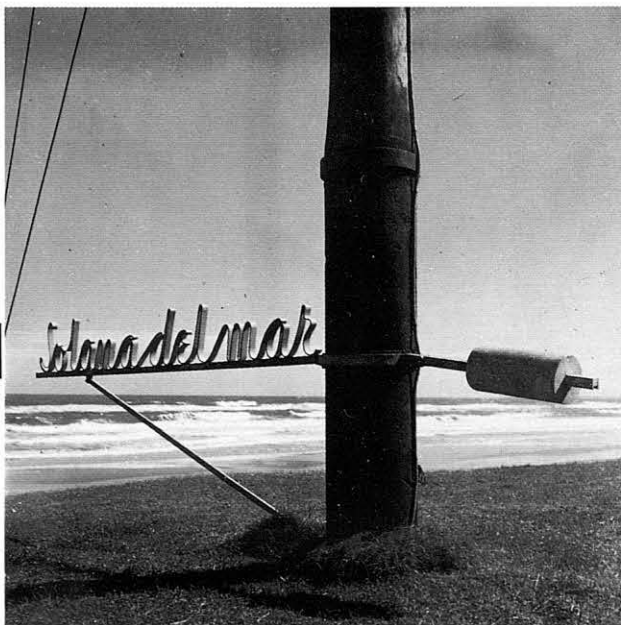
The house is located in the area that joins the large beach and the Punta Ballena cliff, which offers a wide panorama over the whole of the bay. The slopes of the cliff in both directions transform the big living room into a raised stage overlooking the sea. The four bedrooms are arranged in a group practically without corridors at the rear of the house, looking onto the garden.

6

Ⓕ A. C.

Hostal

1945-1947

Edifici multifuncional previst per incloure restaurant, saló de te, terrassa de ball i un petit hotel. L'existència d'una gran duna davant de la platja va suggerir la possibilitat d'adosar una gran llosa de formigó a la duna esmentada; automàticament s'hi van crear tres plantes d'accés. A la primera planta, al nivell de la platja, es van situar el bar i el saló de te. A la segona planta, el menjador, amb un buit que donava a la mar, i els dormitoris. A la planta superior, la gran terrassa-jardí amb la pista de ball sobre la coberta.

This multi-functional building houses a restaurant, tea room, dance floor and small hotel. The presence of a large dune opposite the beach suggested backing an enormous concrete slab onto it, automatically creating three access floors. On the first, at beach level, the bar and tea room were placed; on the second, the dining-room with an open area overlooking the sea and the bedrooms; finally, on the roof the large terrace garden and dance floor.

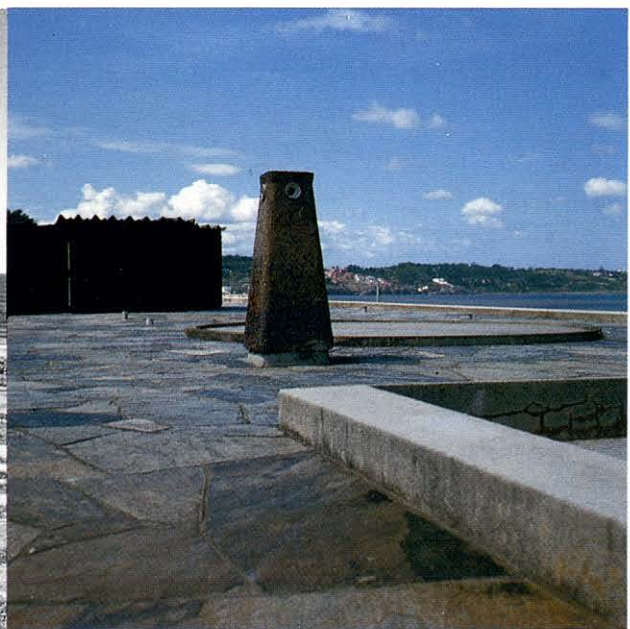

© A. C.

7

© A. C.

© A. C.

© A. C.